

КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ДІЄСЛІВ-СИНОНІМІВ

У статті досліджено структурні особливості фреймових когнітивних моделей, які є основою для об'єднання дієслів у синонімічні ряди. Виявлено особливості моделювання диктуму пропозиції фреймової когнітивної моделі дієслова, яка відтворює певний вид діяльності з повною реконструкцією різноманітних аспектів цієї діяльності. Змодельовано структури міжфреймових сіток дієслівних синонімічних рядів на позначення дії, стану та процесу. Установлено, що тип міжфреймової сітки, що лежить в основі дієслівного синонімічного ряду, визначається семантичним класом дієслів-синонімів. Доведено, що дієслова на позначення дії та процесу об'єднуються в синонімічні ряди на основі міжфреймової сітки, яка демонструє високу здатність до акумуляції та наповнення відповідних слотів. Міжфреймова сітка дієслівних синонімічних рядів на позначення стану характеризується обмеженою кількістю слотів, що, своєю чергою, указує на певну фіксованість її структури. Виявлено когнітивні механізми появи ознак семантичної близькості та семантичної протилежності в синонімічних рядах англійських дієслів. З'ясовано, що протиставлення дієслів у межах синонімічних рядів залежить від якісного наповнення слотів диктумів пропозиційних частин їх фреймових когнітивних моделей.

Ключові слова: дієслова-синоніми, синонімічний ряд, фрейм, пропозиція, диктум, слот.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мовні структури взагалі та семантичні мікроструктури словника зокрема (до яких належать і синоніми) – одні з найважливіших експлікаторів цілісного механізму ментальної, психічної та надпсихічної організації людини. Відповідь на питання про те, як структуровано категорії мислення, представлені в мові, є необхідною не лише для глибшого розуміння характеру зв'язку між мовою та мисленням, а й для створення тематичних словників-тезаурусів фреймового типу, які мають першочергове значення для вдосконалення сучасних інформаційних технологій.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Сучасні лінгвістичні дослідження спрямовані на розроблення проблем когнітивної науки загалом, когнітивної лінгвістики й когнітивної семантики зокрема. Тому опис дієслова під цим кутом зору передбачає його розгляд як такої частини мови, що відображає певний пласт людського досвіду. Наявність великої кількості тенденцій та напрямів у дослідженні дієслівної семантики зумовлюється непередметністю референтної сфери дієслова, її спрямованістю на констатацію відношень між предметами, особливою роллю дієслова у висловлюванні. Вивчення семантики дієслова з позицій когнітивної лінгвістики диктується не стільки намаганням відповісти на питання про те, що дієслово означає, скільки спробою визначити, які сутності воно має називати, які структури знань стоять за ним і яка інформація вербалізується, коли підводиться під тіло такого знака як дієслово [3, с. 84]. Оскільки дієслово – мовна форма, яка передає певний ментальний зміст і має у внутрішньому вербальному лексиконі людини свою власну вербальну або невербальну репрезентацію, дослідження дієслівної синонімії не втрачає своєї актуальності.

Мета статті – виявити структурні особливості когнітивних моделей, які лежать в основі синонімічних рядів англійських дієслів. Ця мета передбачає виконання таких *завдань*: 1) виявити особливості моделювання диктуму пропозиційної частини фреймової когнітивної моделі дієслова; 2) з'ясувати структуру міжфреймових сіток, на основі яких відбувається синонімізація дієслів на позначення дії, стану та процесу; 3) установити когнітивні механізми появи ознак семантичної близькості та семантичної протилежності в синонімічних рядах англійських дієслів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Когнітивне моделювання враховує різноманітні структури репрезентації знань. Серед різних розробок когнітивних моделей найпоширенішим і таким, що відповідає меті когнітивного

аналізу дієслівної синонімії, є фрейм, як фіксована система параметрів, що описують той чи той об'єкт або подію. Оскільки неможливо провести чітку межу між ментальним лексиконом і невербальною частиною концептуальної системи, фрейм має зв'язки і з невербальними знаннями. Фрейм використовується в когнітології для фіксації вербально-невербальної інформації у вигляді структури інформаційних даних, у якій відображаються отримані знання про певну стереотипну ситуацію та про текст, який її описує.

Структура фрейму ґрунтується на паралельному використанні вербальних та невербальних знань, їх взаємодії, оскільки невербальні форми інформації завжди можуть бути організовані через вербальні. Фреймова когнітивна модель досить гнучка й добре узгоджується з психологічними концепціями пам'яті та експериментальними психофізичними даними [1, с. 13].

Структура фреймової когнітивної моделі включає, передовсім, пропозицію, тобто фіксовану інформацію, що стосується стану об'єкта. Не випадково деякі дослідники (Ч. Філмор, Р. Лангакр, Д. Норман) обмежують фрейм предикатно-актантною рамкою, семантичними ролями компонентів ситуації. Конекції в межах пропозиції здійснюються між слотами – вузлами предикатно-актантної рамки. Своєю чергою пропозиція складається з диктуму – реальних знань про об'єкт, і модусу, що є оцінкою суб'єктом диктальних знань та їх емоційним сприйняттям. На нашу думку, модус як компонент, що залежить від свідомості суб'єкта, який має певні знання про об'єкт, характерний не лише для пропозитивної частини фреймової когнітивної моделі, а й для асоціативно-термінальної, яка опосередковує конекції його пропозитивної частини з іншими когнітивними моделями. Асоціативно-термінальна частина когнітивної моделі фрейму включає термінали, що породжуються операцією асоціювання. Поряд із пропозитивною й асоціативною частинами та модусом, що їх опосередковує, фрейм має концептуальний план як інструкцію про його використання, тобто стратегії суб'єкта, знання про стильові, конотативні можливості номінації, прагматичні компоненти.

Для побудови диктуму пропозитивної частини фреймової когнітивної моделі дієслова потрібно визначити характер його центрального слоту. Оскільки дієслова є лексичними одиницями, які відтворюють ситуацію діяльності, ми пропонуємо центром диктуму пропозиції когнітивної моделі дієслова вважати суб'єкт цієї діяльності ХТОСЬ/ЩОСЬ. В основу пропозитивної частини фреймової когнітивної моделі пропонуємо покласти диктум акціональної структури [2]. У цьому диктумі систему слотів формують такі базові концептуальні характеристики дієслова: ХТОСЬ/ЩОСЬ, СТИЛЬКИ, ТАКИЙ, ЩОСЬ РОБИТЬ, ТАК, ТУТ, ЗАРАЗ.

Матеріалом аналізу слугували синонімічні ряди англійських дієслів, дібрані методом суцільної вибірки з Webster's New Dictionary of Synonyms [4].

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що кожен дієслівний синонімічний ряд формується на базі міжфреймової сітки, яка складається з окремих фреймів, що відображають когнітивні моделі окремих членів синонімічного ряду. Основою для об'єднання дієслівних лексичних одиниць в один синонімічний ряд є наповнені слоти диктумів пропозитивних частин фреймових когнітивних моделей окремих членів синонімічного ряду. Виявлено декілька типів комбінації наповнених слотів, які відображають різні моделі міжфреймових сіток. Простежимо процес моделювання на прикладі дієслів-синонімів, що позначають дію, стан і процес.

Цілеспрямована дія є не лише здійснюваною діяльністю, а й реалізацією себе самої через операцію або певну кількість операцій. Саме це й визначає структуру міжфреймової сітки дієслів-синонімів на позначення дії: [ХТОСЬ/ЩОСЬ] ДІЄ] ТАКИМ ЧИНОМ] З ТАКОЮ МЕТОЮ] ТУДИ] ТУТ] ЗВІДКИ] З ТАКОЇ ПРИЧИНИ] З ТАКИМ РЕЗУЛЬТАТОМ].

Побудуємо диктум пропозиції акціонального фрейму членів синонімічного ряду *walk, stroll, saunter, amble*.

У структурі диктуму пропозиції дієслова *to walk* наявні такі слоти: [SOMEBODY/SOMETHING] ACTS: MOVES: WALKS] WITH A CERTAIN AIM] CHANGING DIRECTION] WITH THE MOTIVE OF REST]. Простежуємо наповнення слотів [хтось/щось], [діє], [таким чином], [з такою метою], [туди], [звідки], у той час як слоти [тут], [з такої причини], [з таким результатом] є ненаповненими.

Розглянемо наступний синонім. Диктум пропозиції акціонального фрейму дієслова *to stroll* має таку структуру: [SOMEBODY/SOMETHING] ACTS: MOVES: STROLLS] UNHURRIEDLY] WITH THE MOTIVE OF THE REST OR ENTERTAINMENT]. Наповненими є слоти [хтось/щось], [діє], [таким чином], [з такою метою]; ненаповненими залишаються слоти [туди], [тут], [звідки], [з такої причини], [з таким результатом].

Проаналізуємо диктум пропозиції дієслова *to saunter*, який представлений такими слотами: [SOMEBODY/SOMETHING] ACTS: MOVES: SAUNTERS] UNHURRIEDLY] IDLY] IN THE CALM CAREFREE MOOD]. Слоти [хтось/щось], [діє], [таким чином], [з такої причини] є наповненими. Слоти [з такою метою], [туди], [тут], [звідки], [з таким результатом] залишаються ненаповненими.

Останнім синонімом, що входить до цього дієслівного синонімічного ряду, є *to amble*. У структурі диктуму пропозиції акціонального фрейму цього дієслова виділяємо такі слоти: [SOMEBODY/SOMETHING] MOVES: AMBLES] LIGHTLY] CHEERFULLY]. Простежуємо наповнення слотів [хтось/щось], [діє], [таким чином]. Слоти [з такою метою], [туди], [тут], [звідки], [з такої причини], [з таким результатом] є ненаповненими.

Отже, наведені вище дієслова об'єднуються в один синонімічний ряд на базі міжфреймової сітки, в основі якої містяться диктуми з такими наповненими слотами: [хтось/щось], [діє], [таким чином]. Слоти [тут] і [з таким результатом] не наповнюються. Протиставлення дієслів-синонімів відбувається на основі наповнення слоту [з такою метою] у дієслів *to walk* і *to stroll*, слотів [туди] і [звідки] у дієслова *to walk*, слоту [з такої причини] у диктумі пропозиції фреймової когнітивної моделі дієслова *to saunter*.

Особливістю семантики дієслів на позначення стану є вказівка на наявність квазіагенса – пасивного діяча, тобто суб'єкта стану. Цей суб'єкт характеризується відсутністю цілеспрямованих зусиль. Водночас стан не може бути тим параметром, який створює об'єкт. Виходячи із цього, ми вважаємо, що структура міжфреймової сітки відповідних синонімічних рядів зумовлюється характером суб'єкта стану та його власними характеристиками: [ХТОСЬ/ЩОСЬ] ПЕРЕБУВАЄ У СТАНІ ТАКИМ ЧИНОМ].

Наведемо приклад.

Диктум пропозиції акціонального фрейму дієслова *to contain*, яке входить до синонімічного ряду *contain, hold, accommodate*, будується таким чином: [SOMEBODY / SOMETHING] IS IN STATE: HAS] WITHIN / AS AN ELEMENT]. Наповнені слоти – [хтось/щось], [перебуває у стані], [таким чином]. Ненаповнених слотів не зафіксовано.

Диктум пропозиції наступного члену цього синонімічного ряду дієслова *to hold* має таку будову: [SOMEBODY/SOMETHING] IS IN STATE: HAS THE CAPACITY] TO CONTAIN/TO RETAIN]. Отож, наповненими є слоти – [хтось/щось], [перебуває у стані], [таким чином]. Ненаповнених слотів не виявлено.

Диктум пропозиції ще одного дієслова-синоніма *to accommodate* має таку структуру: [SOMEBODY/SOMETHING] IS IN STATE: HOLDS] WITHOUT CROWDING OR INCONVENIENCE]. Наповненими є слоти – [хтось/щось], [перебуває у стані], [таким чином]. Ненаповнені слоти відсутні.

Отже, цей синонімічний ряд формується на базі міжфреймової сітки, яка характеризується наявністю диктумів із такими наповненими слотами: – [хтось/щось], [перебуває у стані], [таким чином]. Протиставлення синонімів відбувається на основі наповнення слоту [таким чином]. У межах цього слоту реалізуються ті характеристики, які вказують на спосіб перебування в певному стані. Відсутність ненаповнених слотів засвідчує

чітку фіксованість структури міжфреймової сітки, що дає змогу об'єднати наведені вище дієслова в межах одного синонімічного ряду.

Процес, як своєрідна модифікація сигніфікату дієслівної лексеми, виражає динамічні властивості об'єкта. Процес – це динамічна ситуація в розвитку. Коли йдеться про активні процеси, які впливають на об'єкти, що перебувають у сфері їх дії, закономірно буде стверджувати: дієслова-синоніми розрізняються за суб'єктом і об'єктом процесу. Структура міжфреймової сітки, яка лежить в основі дієслівних синонімічних рядів на позначення процесу, характеризується наявністю диктумів із такими слотами: [ХТОСЬ/ЩОСЬ] ПЕРЕБУВАЄ У ПРОЦЕСІ] ЩОСЬ] ТАКИМ ЧИНОМ] ІЗ ТАКОЮ МЕТОЮ].

Наведемо приклад.

Диктум пропозиції дієслова *to ponder*, яке входить до синонімічного ряду *ponder, meditate, muse, ruminare*, має таку структуру: [SOMEBODY/SOMETHING] IS IN PROCESS: WEIGHING/CONSIDERATION] SOMETHING: A PROBLEM / A THING] FROM ALL ANGLES / IN ALL ITS RELATIONS] IN ORDER NOTHING IMPORTANT WILL ESCAPE]. Наповненими є слоти [хтось/щось], [перебуває у процесі], [щось], [таким чином], [із такою метою]. Ненаповнені слоти відсутні.

Диктум пропозиції наступного дієслова-синоніма *to meditate* будується так: [SOMEBODY/SOMETHING] IS IN PROCESS: WEIGHING / CONSIDERATION / DIRECTING / FOCUSING] SOMETHING: A PROBLEM / A THING] FROM ALL ANGLES / IN ALL ITS RELATIONS] IN ORDER NOTHING IMPORTANT WILL ESCAPE]. Отож, знову наповнюються слоти [хтось/щось], [перебуває у процесі], [щось], [таким чином], [із такою метою], тоді як ненаповнених слотів не виявлено.

Структура диктуму пропозиції наступного члену синонімічного ряду – дієслова *to muse* – має таку будову: [SOMEBODY/SOMETHING] IS IN PROCESS: DIRECTING/FOCUSING] SOMETHING: TOPIC] LANGUID TURNING OVER AS IF IN A DREAM, A FANCY, OR A REMEMBRANCE] LESS INTELLECTUAL AIM]. Простежуємо наповнення таких слотів: [хтось/щось], [перебуває у процесі], [щось], [таким чином], [із такою метою]. Ненаповнених слотів не зафіксовано.

Диктум пропозиції фреймової когнітивної моделі дієслова-синоніма *to ruminare* характеризується наявністю такої структури: [SOMEBODY/SOMETHING] IS IN PROCESS: GOING OVER / REASONING / SPECULATION] SOMETHING: THE SAME PROBLEM, THE SAME SUBJECT, THE SAME OBJECT OF MEDITATION] AGAIN AND AGAIN]. Наповненими є слоти [хтось/щось], [перебуває у процесі], [щось], [таким чином]. Слот [із такою метою] залишається ненаповненим.

Проаналізований синонімічний ряд формує міжфреймову сітку, диктуми якої відзначаються наповненням слотів [хтось/щось], [перебуває у процесі], [щось], [таким чином], [із такою метою]. Протиставлення синонімів відбувається на основі наповнення слотів [перебуває в процесі], [таким чином] та [з такою метою] в диктумі пропозиції фреймової когнітивної моделі дієслова *to ruminare*.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження дає підстави для висновку про те, що структура диктуму пропозиції фреймової когнітивної моделі дієслова будується як аналог певного виду діяльності з повною реконструкцією основних аспектів цієї діяльності. Своєю чергою, тип міжфреймової сітки, що лежить в основі дієслівного синонімічного ряду, визначається семантичним класом дієслів-синонімів. Дієслова на позначення дії та процесу об'єднуються в синонімічні ряди на основі розгорнутої міжфреймової сітки, яка демонструє високу здатність до акумуляції та наповнення відповідних слотів. Дієслова на позначення стану демонструють тенденцію до синонімізації на базі обмеженої кількості слотів, що, своєю чергою, указує на певну фіксованість структури відповідної міжфреймової сітки. Протиставлення дієслів у межах синонімічних рядів залежить від характеру наповнення слотів диктумів пропозиційних частин їх фреймових когнітивних моделей.

Зважаючи на результати цього дослідження, перспективним вважаємо опис асоціативно-термінальної частини когнітивної моделі англійських дієслів-синонімів.

Джерела та література

1. Гиздатов Г. Г. Когнитивные модели в речевой деятельности / Г. Г. Гиздатов. – Алматы : Гылым, 1997. – 175 с.
2. Жаботинская С. А. Когнитивные и номинативные аспекты числительных (на материале современного английского языка) : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Светлана Анатольевна Жаботинская. – М. : [б. и.], 1992. – 336 с.
3. Кириллова В. Н. Направленность оценки в синонимии (на материале прилагательных современного английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Вера Николаевна Кириллова. – К. : [б. и.], 1996. – 167 с.
4. Webster's New Dictionary of Synonyms : a Dictionary of Discriminated Synonyms with Antonyms and Analogous and Contrasted Words. – Springfield, Massachusetts, U.S.A., 1984. – 909 p.

Гончарук Светлана, Ефремова Наталия. Когнитивные особенности английских глаголов-синонимов. В статье исследованы структурные особенности фреймовых когнитивных моделей, являющиеся основой для объединения глаголов в синонимические ряды. Выявлены особенности моделирования диктума пропозиции фреймовой когнитивной модели глагола, воспроизводящей определенный вид деятельности с полной реконструкцией различных аспектов этой деятельности. Смоделированы структуры межфреймовых сетей синонимических рядов глаголов, обозначающих действие, состояние и процесс. Выяснено, что тип межфреймовой сети, лежащей в основе синонимического ряда, определяется семантическим классом глаголов-синонимов. Доказано, что глаголы, обозначающие действия и процессы, объединяются в синонимические ряды на основе межфреймовой сети, которая демонстрирует высокую способность к аккумуляции и наполнению соответствующих слотов. Межфреймовая сеть синонимических рядов глаголов, обозначающих состояние, характеризуется ограниченным количеством слотов, что, в свою очередь, указывает на определенную фиксированность ее структуры. Выявлены когнитивные механизмы появления признаков семантической близости и семантической противоположности в синонимических рядах английских глаголов. Доказано, что противопоставление глаголов в синонимических рядах зависит от качественного наполнения слотов диктумов пропозиций их фреймовых когнитивных моделей.

Ключевые слова: глаголы-синонимы, синонимический ряд, фрейм, пропозиция, диктум, слот.

Honcharuk Svitlana, Yefremova Nataliya. Cognitive Features of English Verbal Synonyms. The article deals with structural characteristics of frame-cognitive models that are the basis for uniting verbs in synonymic series. The peculiarities of modelling of the propositional dictum of frame-cognitive verbal pattern, reproducing a specific activity with a complete reconstruction of various aspects of this activity, are revealed. The structures of interframe networks of verbal synonymic series denoting action, state and process are modelled. It is found out that the type of interframe network which is the basis of verbal synonymic series depends on the semantic class of verbal synonyms. It is proved that verbs denoting actions and processes are united into synonymic series on the basis of interframe network, which shows a high ability to accumulate and fill up appropriate slots. The interframe network of verbal synonymic series denoting state is characterized by a limited number of slots, which, consequently, indicates certain fixity of its structure. Cognitive mechanisms of semantic proximity and semantic opposition formation in verbal synonymic series are revealed. It is proved that the opposition of verbs in synonymic series depends on the quality of filled slots of the propositional dictums of their frame-cognitive patterns.

Key words: verbal synonyms, synonymic series, frame, proposition, dictum, slot.

УДК.811.112.2'42

*Олена Грибок
Софія Застровська*

**СТЕРЕОТИПНІ ТЕМИ НІМЕЦЬКОМОВНОГО
ПОБУТОВОГО ДИСКУРСУ**

Роботу присвячено дослідженню стереотипів у німецькомовному побутовому дискурсі. Звернуто увагу на їх специфіку та культурні особливості. У статті наведено уточнення поняття “стереотипна тема”; виявлено критерії актуалізації стереотипних тем у комунікативному процесі; систематизовано “стереотипні